

دانشگاه امام صادق علیه السلام
دانشکده معارف اسلامی و مدیریت

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی و مدیریت
گرایش مالی

ارائه الگوی عملیاتی صندوق‌های چرخشی و سپرده‌های امتیازی
بر اساس فقه امامیه

استاد راهنما: جناب آقای دکتر حسین حسنزاده سروسنایی

استاد مشاور: جناب آقای دکتر حسین میثمی

دانشجو: روح‌اله قمری زاده

شهریور ماه

۱۳۹۷

«کلیه حقوق ناشی از این اثر متعلق به دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) می‌باشد و هر نوع استفاده از کل یا بخشی از آن مانند واگذاری به دیگر موسسات، چاپ و مانند آن منوط به اجازه کتبی از دانشگاه می‌باشد.»

تأییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان‌نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیئت داوران، نسخه نهایی پایان‌نامه آقای روح‌اله قمری‌زاده تحت عنوان: "ارائه الگوی عملیاتی صندوق‌های چرخشی و سپرده‌های امتیازی بر اساس فقه امامیه" را از نظر شکل و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کنند.

اعضای هیئت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضا
(۱) استاد راهنما:	دکتر حسین حسن‌زاده سروستانی	استادیار	
(۲) استاد مشاور:	دکتر حسین میثمی	استادیار	
(۳) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده:	دکتر حسین حسن‌زاده سروستانی	استادیار	
(۴) استاد ناظر:	حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر سیدعباس موسویان	استاد	

چکیده

در سال‌های اخیر ضمن آن‌که صندوق‌های چرخشی مورد استقبال عموم مردم واقع شده و در جمع‌های دوستانه و خانوادگی برای ارائه قرض‌الحسنه به اعضا مورد استفاده قرار می‌گیرد، جذب سپرده‌ها و ارائه تسهیلات امتیازی در اشکال مختلف در شبکه بانکی نیز توانسته‌است جایگاه مناسبی را در میان ابزارهای مختلف بازار پول به خود اختصاص دهد. در عین حال، بسیاری از متشرعین نسبت به صحت شرعی عملیات این‌گونه صندوق‌ها و سپرده‌ها تردید داشته و امکان رخداد قرض به شرط زیاده و ربوی بودن عملیات آن‌ها را دور از ذهن ندانسته‌اند. همین موضوع سبب شده تا ضرورت بررسی این صندوق‌ها و سپرده‌ها به ویژه از نظر انطباق با موازین شرعی و فقهی بیش از پیش بروز و ظهور یابد. لذا در پژوهش حاضر، بر اساس روش تحقیق اجتهاد چند مرحله‌ای ضمن بررسی وضعیت کنونی، ضوابط موجود در صندوق‌های چرخشی و سپرده‌های امتیازی به بوته نقد گزارده شد و بر همین اساس، چهارچوب فقهی الگوی عملیاتی آن‌ها مشخص گردید. در ادامه و بر اساس چهارچوب بدست آمده، سه الگوی عملیاتی برای صندوق‌های چرخشی و سه الگوی عملیاتی برای سپرده‌های امتیازی منطبق بر موازین فقه امامیه ارائه گردید تا ضمن رفع دغدغه متدینین درباره این صندوق‌ها و سپرده‌ها، ابزارهای نوینی بر اساس عقود شرعی در حوزه مالی اسلامی ارائه شده باشد.

واژگان کلیدی: صندوق‌های چرخشی، سپرده‌های امتیازی، قرض، قرض‌الحسنه، شرط زیاده، ربا.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
فصل اول: کلیات تحقیق و پیشینه پژوهش	۳
مقدمه	۴
مسئله و سابقه پژوهش	۴
اهمیت و هدف پژوهش	۸
سوال اصلی	۹
فصول اصلی پژوهش	۹
روش انجام پژوهش	۱۰
فصل دوم: ادبیات مبانی نظری تحقیق	۱۱
بخش اول: بررسی موضوع قرض الحسنه و وضعیت آن در کشور	۱۲
مقدمه	۱۳
تأمین مالی خرد	۱۳
قرض در لغت و فقه	۱۴
قرض الحسنه	۱۵
قرض حسن در قرآن	۱۵
اهتمام امامان (علیهم السلام) به قرض الحسنه	۱۷
آداب قرض الحسنه	۱۹

آثار قرض الحسنه	۲۱
قرض الحسنه و مصرف	۲۱
قرض الحسنه و پس انداز	۲۱
قرض الحسنه و خلق پول	۲۲
قرض الحسنه و سایر متغیرها	۲۲
قلمرو قرض الحسنه	۲۳
ویژگی های قرض الحسنه	۲۴
انگیزه های معنوی و اخروی قرض دهنده	۲۴
رفع نیازهای ضروری	۲۵
خودجوش بودن	۲۵
تضمین بازپرداخت قرض	۲۵
زمینه های پیدایش نهاد قرض	۲۶
سازوکار قرض دهی در اقتصاد متعارف و اشکالات آن	۲۷
قرض دهی پول اعتباری و نتایج آن	۲۷
اندیشه اقتصادی اسلام در خصوص ربای قرضی	۲۹
ربا در قرآن	۳۰
ربا در روایات	۳۴
جایگاه قرض الحسنه در قوانین و مقررات پولی و بانکی	۳۷
جایگاه قرض الحسنه در قانون اساسی و قوانین برنامه توسعه	۳۹
قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	۴۰

ب

قانون برنامه دوم توسعه (۱۳۷۸-۱۳۷۴).....	۴۰
قانون برنامه سوم توسعه (۱۳۸۳-۱۳۷۹).....	۴۰
قانون برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۸ - ۱۳۸۴).....	۴۱
قانون برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۳-۱۳۸۹).....	۴۱
قانون برنامه ششم توسعه (۱۴۰۰-۱۳۹۶).....	۴۲
بررسی دستورالعمل تأسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آنها.....	۴۲
ضوابط تأسیس.....	۴۲
شیوه فعالیت.....	۴۳
شیوه نظارت.....	۴۴
جایگاه و تعریف بانک در بانکداری بدون ربای ایران.....	۴۴
انواع سپرده‌های بانکی در بانک‌های سستی.....	۴۶
انواع سپرده‌های بانکی در قانون عملیات بانکی بدون ربا.....	۴۷
قرض‌الحسنه اعطایی.....	۴۸
آسیب‌شناسی روش‌های کنونی تجهیز منابع.....	۵۰
نقد کلی و مشترک انواع مختلف حساب‌ها.....	۵۰
تقسیم‌بندی انواع سپرده.....	۵۰
هدف از سپرده‌گذاری در سپرده‌های قرض‌الحسنه.....	۵۰
تغییر دیدگاه نسبت به ماهیت بانک.....	۵۱
عدم وجود فرصت سرمایه‌گذاری برای افراد ریسک‌گریز در روش‌های تجهیز منابع.....	۵۱
کاهش ارزش سپرده‌ها.....	۵۱

ج

۵۲	نقد حساب قرض الحسنه جاری
۵۲	عدم تبعیت ماهیت از عنوان حساب
۵۳	نقد حساب قرض الحسنه پس انداز
۵۳	قرعه کشی و اعطای جوایز
۵۶	اعطای تسهیلات غیر قرض الحسنه از محل منابع قرض الحسنه
۵۶	نقد سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار
۵۶	محدودیت مدت‌دار بودن حساب‌های سرمایه‌گذاری
۵۷	عدم تفکیک بین سپرده‌های سرمایه‌گذاری عام و خاص
۵۷	پرداخت سود علی‌الحساب یا سود قطعی
۵۸	تأثیر تعیین دستوری نرخ‌های تسهیلات و سپرده‌ها بر سود و زیان واقعی
۵۸	آسیب‌شناسی تسهیلات قرض الحسنه
۵۹	عدم تخصیص سپرده‌های قرض الحسنه پس انداز به تسهیلات قرض الحسنه
۶۴	دریافت کارمزد
۶۵	بی‌توجهی به سپرده‌های قرض الحسنه جاری در پرداخت تسهیلات قرض الحسنه
۶۷	مشخص شدن مصارف متعدد برای قرض الحسنه بدون اولویت‌بندی مناسب
۶۷	اولویت کارمندان بانک‌ها در دریافت تسهیلات قرض الحسنه
۶۹	مقایسه بانک قرض الحسنه با سایر نهادهای مشابه
۶۹	صندوق‌های قرض الحسنه
۷۰	تعاونی‌های اعتبار
۷۱	موسسات اعتباری غیر بانکی

۷۲	بانک‌های تجاری و تخصصی
۷۲	قواعد مشترک بانک‌های قرض‌الحسنه با سایر بانک‌ها
۷۳	قواعد خاص بانک‌های قرض‌الحسنه
۷۳	جدول مقایسه نهادهای فعال در بازار پول کشور
۷۵	روند شکل‌گیری بانک قرض‌الحسنه مهر ایران
۷۶	روند شکل‌گیری بانک قرض‌الحسنه رسالت
۷۸	انواع خدمات بانک‌های رسالت و قرض‌الحسنه مهر ایران
۷۸	نقد فرآیند سپرده‌گیری و تسهیلات‌دهی بانک‌های قرض‌الحسنه
۸۰	نهادهای مرتبط با قرض‌الحسنه در ایران و روابط آن‌ها
۸۱	پیدایش و گسترش صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران
۸۲	سیر تطورات قوانین و مقررات صندوق‌های قرض‌الحسنه
۸۹	انواع صندوق‌های قرض‌الحسنه
۹۰	صندوق‌های قرض‌الحسنه خانوادگی و دوستانه
۹۰	صندوق‌های قرض‌الحسنه مساجد و حسینیه‌ها
۹۰	صندوق‌های قرض‌الحسنه ادارات و تعاونی‌های اعتبار صنفی
۹۱	صندوق‌های قرض‌الحسنه عام
۹۱	صندوق‌های قرض‌الحسنه معاونت
۹۲	صندوق‌های قرض‌الحسنه تعاون
۹۲	صندوق‌های قرض‌الحسنه بزرگ
۹۳	صندوق‌های قرض‌الحسنه و سازمان اقتصاد اسلامی

- ۹۳..... روند شکل‌گیری و فعالیت سازمان اقتصاد اسلامی
- ۹۴..... رابطه نظارتی سازمان اقتصاد اسلامی و صندوق‌های قرض‌الحسنه
- ۹۵..... آسیب‌شناسی صندوق‌های قرض‌الحسنه
- ۹۵..... ابهام، تشتت و تغییرات متعدد در قوانین
- ۹۹..... عدم تخصص مدیران صندوق‌ها
- ۱۰۰..... محدودیت صندوق‌های قرض‌الحسنه طبق اساسنامه
- ۱۰۰..... عدم رعایت استانداردهای بین‌المللی نسبت‌های مالی
- ۱۰۱..... فقدان متولی و حامی خاص
- ۱۰۱..... جرائم و تخلفات احتمالی مدیران صندوق‌های قرض‌الحسنه
- ۱۰۲..... اثرپذیری نظارت از فشارهای سیاسی و اقتصادی
- ۱۰۳..... سایر چالش‌ها
- ۱۰۳..... تخلفات شرعی و قانونی برخی صندوق‌های قرض‌الحسنه
- ۱۰۴..... افتتاح حساب‌های غیر پس‌انداز قرض‌الحسنه
- ۱۰۴..... اعطای تسهیلات غیر قرض‌الحسنه
- ۱۰۴..... عدم رعایت سقف تسهیلات
- ۱۰۵..... سوء استفاده از منابع سپرده‌گذاران
- ۱۰۶..... نگرانی‌های مربوط به عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه
- ۱۰۷..... فرآیند اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه در سیستم بانکی و صندوق‌های خانگی
- ۱۰۷..... فرآیند اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه امتیازی در سیستم بانکی
- ۱۰۸..... تسهیلات قرض‌الحسنه امتیازی بانک قرض‌الحسنه مهر ایران

۱۰۸	تسهیلات امتیازی مهر ایران
۱۱۱	اعتبار در حساب جاری
۱۱۲	طرح یکم پیوند مهر ایران
۱۱۲	طرح دوم پیوند مهر ایران
۱۱۳	اندوخته بانوان مهر ایران
۱۱۵	انگیزش و تداوم مهر
۱۱۶	اندوخته خانواده مهر ایران (مشابه طرح بانکداری اجتماعی بانک رسالت)
۱۱۸	حمایتی فرد حقوقی
۱۱۸	حمایتی فرد حقیقی
۱۲۰	فرایند اعطای تسهیلات در صندوق‌های خانگی
بخش دوم: بررسی مبانی و موضوعات فقهی مرتبط	
۱۲۵	
۱۲۶	مقدمه
۱۲۶	ربا
۱۲۶	اجماع بر حرمت ربا
۱۲۷	تعریف لغوی ربا
۱۲۷	ربا در اصطلاح فقها
۱۲۸	ربای جاهلی
۱۲۹	اقسام ربا
۱۲۹	ربای معاملی

۱۲۹	ربای قرضی
۱۳۰	عقد قرض و حرمت اشتراط هر گونه زیاده و نفع در آن
۱۳۱	شرط
۱۳۱	معنای شرط در لغت
۱۳۱	معنای شرط در اصطلاح فقه و حقوق
۱۳۲	شرط صحت و نفوذ
۱۳۲	شرط تعلیقی
۱۳۲	شرط ضمن العقد
۱۳۲	شرایط صحت شرط
۱۳۵	ارتباط شرط با عقد
۱۳۶	اقسام شرط به لحاظ ارتباط و عدم ارتباط آن با عقد
۱۳۶	شروط مستقل (شروط ابتدایی یا التزامات ابتدایی)
۱۳۷	شروط غیر مستقل (تبعی)
۱۴۴	اقسام شرط (ضمن عقد) به لحاظ متعلق آن
۱۴۴	شرط فعل
۱۴۴	شرط نتیجه
۱۴۵	شرط وصف
۱۴۶	بررسی فقهی ارائه تسهیلات قرض الحسنه به شرط سپرده گذاری
۱۵۲	کارمزد
۱۵۳	اقوال فقها درباره کارمزد قرض الحسنه

نظر علماء و مراجع تقلید درباره فرآیند اعطای تسهیلات امتیازی و صندوق‌های خانگی	۱۵۵
حضرت امام خمینی (ره)	۱۵۵
حضرت آیت‌ا... بهجت (ره)	۱۵۶
حضرت آیت‌ا... جوادی آملی	۱۵۷
حضرت آیت‌ا... خامنه‌ای	۱۵۷
حضرت آیت‌ا... خوئی	۱۵۹
حضرت آیت‌ا... رضوانی	۱۵۹
حضرت آیت‌ا... سبحانی	۱۶۰
حضرت آیت‌ا... سیستانی	۱۶۱
حضرت آیت‌ا... صافی گلپایگانی	۱۶۲
حضرت آیت‌ا... فاضل لنکرانی	۱۶۳
حضرت آیت‌ا... گلپایگانی	۱۶۳
حضرت آیت‌ا... مظاهری	۱۶۴
حضرت آیت‌ا... مکارم شیرازی	۱۶۴
حضرت آیت‌ا... موسوی اردبیلی	۱۶۶
حضرت آیت‌ا... نوری همدانی	۱۶۷
حضرت آیت‌ا... هاشمی شاهرودی	۱۶۷
فصل سوم: روش تحقیق	۱۶۸
مقدمه	۱۶۹

انواع روش تحقیق	۱۷۰
دسته‌بندی تحقیقات بر حسب هدف	۱۷۰
دسته‌بندی تحقیقات بر حسب ماهیت و روش	۱۷۰
روش و ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش	۱۷۲
روش تحقیق در این پژوهش	۱۷۲
الگوی اجتهاد چندمرحله‌ای در فقه مالی	۱۷۳
مراحل الگوی اجتهاد چند مرحله‌ای در فقه مالی	۱۷۳
تطبيق روش تحقیق این پژوهش با روش تحقیق اجتهاد چند مرحله‌ای	۱۸۰
گام اول؛ شناسایی و انتخاب موضوع	۱۸۰
گام‌های دوم و سوم؛ تبیین ابعاد فقهی و بررسی مستندات فقهی مرتبط	۱۸۰
گام چهارم؛ تطبيق ابعاد فقهی موضوع با مستندات فقهی	۱۸۰
گام پنجم؛ انتخاب خبرگان فقهی - مالی	۱۸۱
گام ششم؛ گردآوری و جمع‌بندی نظرات خبرگان فقهی - مالی	۱۸۲
گام هفتم؛ دریافت آرای مراجع عظام تقلید	۱۸۲
فصل چهارم: تجزیه و تحلیل	۱۸۴
مقدمه	۱۸۵
بررسی فقهی سپرده‌های امتیازی در سیستم بانکی و صندوق‌های خانگی موجود	۱۸۵
بررسی فقهی سپرده‌های امتیازی در سیستم بانکی	۱۸۵
ارائه تسهیلات قرض‌الحسنه به شرط سپرده‌گذاری	۱۸۶

- ۱۸۷ اشتراط مسدود کردن سپرده
- ۱۸۸ گرفتن هزینه‌ای بیش از کارمزد واقعی
- ۱۸۹ بررسی فقهی صندوق‌های خانگی
- ۱۸۹ شبهه قرض به شرط قرض
- ۱۸۹ اشتراط مسدود کردن سپرده
- ۱۸۹ گرفتن هزینه‌ای بیش از کارمزد واقعی
- ۱۹۰ پرداخت اولین تسهیلات به مدیر صندوق
- ۱۹۰ پرداخت وجه شخص به خود او به عنوان بخشی از تسهیلات اعطایی
- ۱۹۰ پرداخت اداء سایر اعضا به فرد به عنوان تسهیلات اعطایی
- ۱۹۰ قرض به شرط پرداخت حق عضویت ثابت
- ۱۹۱ عدم الزام به ادامه و استمرار شرکت و عضویت افراد در صندوق
- ۱۹۱ الزام تسهیلات‌گیرنده به تدارک جلسه بعد گردهمایی اعضای صندوق برای قرعه‌کشی
- ۱۹۱ یکسان‌بودن میزان تسهیلات برای افراد مختلف
- ۱۹۱ الگوهای پیشنهادی تسهیلات امتیازی در سیستم بانکی
- ۱۹۲ دریافت سپرده سپرده‌گذاران در قالب عقد وکالت جهت ارائه تسهیلات قرض الحسنه
- ۱۹۲ وکالت
- ۱۹۵ معرفی الگو
- ۱۹۶ دریافت سپرده در قالب عقد وکالت جهت مشارکت در سرمایه‌گذاری با اشتراط ارائه تسهیلات
- ۱۹۶ شرکت
- ۱۹۹ معرفی الگو

- دریافت سپرده سپرده‌گذاران در قالب عقد قرض جهت ارائه تسهیلات قرض الحسنه به نیازمندان ۲۰۰
- معرفی الگو ۲۰۰
- الگوهای پیشنهادی صندوق‌های خانگی ۲۰۱
- استفاده از عقد صلح در پرداختی ماهانه افراد به صندوق ۲۰۱
- صلح ۲۰۲
- معرفی الگو ۲۰۷
- استفاده از راهکار هبه در پرداختی ماهانه افراد ۲۰۸
- هبه ۲۰۸
- معرفی الگو ۲۱۲
- استفاده از عقد قرض در پرداختی ماهانه افراد به صندوق ۲۱۳
- معرفی الگو ۲۱۳
- بررسی اهم نظرات خبرگان درباره الگوهای پیشنهادی ۲۱۴
- بررسی اهم نظرات خبرگان درباره الگوهای پیشنهادی تسهیلات امتیازی در سیستم بانکی ۲۱۵
- جایز بودن عقد وکالت ۲۱۵
- دریافت کارمزد ۲۱۶
- منابع ارائه تسهیلات قرض الحسنه به سپرده‌گذاران ۲۱۶
- بررسی اهم نظرات خبرگان درباره الگوهای پیشنهادی صندوق‌های خانگی ۲۱۷
- لزوم توجه و استفاده از عقد وکالت ۲۱۷
- شخصیت حقیقی یا حقوقی صندوق ۲۱۷
- الگوهای نهایی تسهیلات امتیازی در سیستم بانکی ۲۱۸

- دریافت سپرده سپرده‌گذاران در قالب عقد وکالت جهت ارائه تسهیلات قرض الحسنه ۲۱۸
- معرفی الگو ۲۱۸
- ارکان ۲۱۹
- مدل عملیاتی ۲۲۰
- روابط حقوقی ۲۲۰
- دریافت سپرده در قالب عقد وکالت جهت مشارکت در سرمایه‌گذاری با اشتراط ارائه تسهیلات ۲۲۱
- معرفی الگو ۲۲۱
- ارکان ۲۲۲
- مدل عملیاتی ۲۲۳
- روابط حقوقی ۲۲۳
- دریافت سپرده سپرده‌گذاران در قالب عقد قرض جهت ارائه تسهیلات قرض الحسنه به نیازمندان ۲۲۴
- معرفی الگو ۲۲۴
- ارکان ۲۲۵
- مدل عملیاتی ۲۲۶
- روابط حقوقی ۲۲۶
- الگوهای نهایی صندوق‌های خانگی ۲۲۷
- استفاده از عقد صلح در پرداختی ماهانه افراد به صندوق ۲۲۷
- معرفی الگو ۲۲۷
- ارکان ۲۲۸
- ساختار ارکان صندوق ۲۳۰

۲۳۰	استفاده از راهکار هبه در پرداختی ماهانه افراد
۲۳۰	معرفی الگو
۲۳۲	ارکان
۲۳۳	ساختار ارکان صندوق
۲۳۳	استفاده از عقد قرض در پرداختی ماهانه افراد به صندوق
۲۳۳	معرفی الگو
۲۳۵	ارکان
۲۳۶	ساختار ارکان صندوق
۲۳۶	استفناء الگوهای نهایی از دفتر علما و مراجع عظام تقلید
۲۳۷	فصل پنجم: نتیجه گیری
۲۳۸	مقدمه
۲۳۸	خلاصه
۲۳۹	نتیجه گیری
۲۴۰	پیشنهادات
۲۴۰	پیشنهادات اجرایی
۲۴۱	پیشنهادات پژوهشی
۲۴۲	ضمایم
۲۴۳	ضمیمه (۱)؛ نمونه پرسشنامه خبرگان

- ضمیمه (۲)؛ نمونه استفتا اول از دفتر علما و مراجع عظام تقلید ۲۴۹
- ضمیمه (۳)؛ نمونه استفتا دوم از دفتر علما و مراجع عظام تقلید ۲۵۰
- ضمیمه (۴)؛ نمونه استفتا سوم از دفتر علما و مراجع عظام تقلید ۲۵۱
- ضمیمه (۵)؛ نمونه استفتا چهارم از دفتر علما و مراجع عظام تقلید ۲۵۲
- ضمیمه (۶)؛ استفتائات پاسخ داده شده از سوی علما و مراجع عظام تقلید ۲۵۴
- فهرست منابع ۲۵۸